

Сутність креативного потенціалу та його роль у психологічному забезпеченні управління закладами освіти

У статті проаналізовано різнопланові підходи вчених щодо визначення поняття “креативність”, складових, основних параметрів креативного потенціалу, етапів та стадій креативного процесу. Розглянуто особистісні риси, що характеризують креативний потенціал. Відзначено, що сучасному ефективному керівнику закладу освіти у своїй повсякденній діяльності необхідно спиратися на свої сильні, найбільш розвинуті якості, необхідно використовувати креативний стиль управління колективом. Показано необхідність використовувати на різних етапах професійної підготовки сучасного керівника закладу освіти основних методів розвитку креативності: синектики, мозкового штурму, рішення творчих завдань, алгоритму розробки інноваційних рішень, методу навчання дією та ін.

Ключові слова: креативність, креативний потенціал, структура креативного потенціалу, етапи креативного процесу, особистість керівника закладу освіти, особистісні риси креативних керівників, методи розвитку креативності.

В статье проанализированы различные подходы ученых относительно к понятию “креативность”, составляющих, основных параметров креативного потенциала, этапов и стадий креативного процесса. Рассмотрены личностные черты, характеризующие креативный потенциал. Отмечено, что современному эффективному руководителю учреждения образования в повседневной деятельности необходимо опираться на свои сильные, наиболее развитые качества, необходимо использовать креативный стиль управления коллективом. Показана необходимость использовать на разных этапах профессиональной подготовки современного руководителя учреждения образования основные методы развития креативности: синектики, мозгового штурма, решения творческих задач, алгоритма разработки инновационных решений, метода обучения действием и др.

Ключевые слова: креативность, креативный потенциал, структура креативного потенциала, этапы креативного процесса, личность руководителя учреждения образования, личностные черты креативных руководителей, методы развития креативности.

Постановка проблеми. В умовах становлення України як зрілого суспільства на міжнародній арені, що зумовлює необхідність

підвищення інтелектуально-культурного потенціалу країни, стає актуальним питання розвитку творчої особистості. Соціально-економічні зміни, які вимагають використання на благо суспільства творчих здібностей особистості, диктують необхідність оновлення сфери освіти. Реформування системи освіти на гуманістичних засадах потребує переосмислення концептуальних підходів в управлінні закладами освіти, одним із головних професійних завдань яких є розвиток креативності кожної особистості.

Ефективне виконання управлінської діяльності в закладах освіти вимагає використання як рутинних, алгоритмізованих управлінських методів та дій, так і нешаблонних, нестандартних підходів до врахування ситуаційних та індивідуально-психологічних характеристик управлінського рішення. Спроможності керівника опанувати та запроваджувати креативний стиль в управлінській діяльності сприятиме розвиток креативного потенціалу шляхом створення в освітніх установах певного інноваційного середовища. Керівник закладу освіти сьогодні перебуває в принципово нових умовах, коли загострилися суперечності між рівнем професійної підготовки і рівнем готовності педагогічних кадрів виконувати свої професійні обов'язки, між процесом динамічного оновлення знань і недостатнім рівнем професійної компетентності педагогів. Зміна системи мислення, системи цінностей на теперішній час вимагає готовності керівника закладу освіти до прийняття самостійних нетрадиційних рішень. Не всі керівники до цього готові. Тому сьогодні назріла необхідність розвитку креативного потенціалу керівників закладів освіти.

Аналіз літератури свідчить, що психологічні характеристики креативності розглянуто в дослідженнях М.Воллаха, Дж. Гілфорда, Б. Гізелі, С.Медника, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьова, В.Сміта, П. Торренса, М.Г. Фролова, М.Г. Ярошевського та ін. Окремі аспекти особистісних і професійних здібностей менеджерів відображено в працях О.І. Бондарчук, Л.М. Карамушки, Н.Л. Коломінського, Л.М. Мітіної, Л.Е. Орбан-Лембрик, Н.А. Побірченко, В.Д. Шадрікова, В.М. Шепеля, Г.М. Щокіна та ін. Проте проблема формування креативного потенціалу керівників закладів освіти у сучасних умовах не є розв'язаною повністю.

Мета статті полягає в розкритті сутності креативного потенціалу та його ролі в психологічному забезпеченні управління закладами освіти.

Теоретичний аналіз проблеми. Варто зазначити, що проблема креативності була неодноразово предметом дослідження багатьох

науковців, проте особливої актуальності вона набуває на переломних етапах соціально-економічного розвитку суспільства.

У психологічній літературі поняття “креативність” (від латинського *creato* – створення) часто змішують з поняттям “творчість”, тобто креативність трактується як поняття синонімічне творчості. Так, в англomовній літературі поняття “creativity” вживається для позначення всього того, що має безпосередню причетність до створення чогось нового; сам процес такого створення; продукт цього процесу; його суб’єкт; обставини, в яких творчий процес відбувається; фактори, які його детермінують тощо [16; 20]. Загалом творчість розуміється як процес, що має відповідну специфіку і призводить до створення нового, а креативність розглядається як потенціал, внутрішній ресурс людини. Креативність можна розуміти як здатність людини відмовитись від стереотипних способів мислення або здатність виявляти нові способи вирішення проблем або нові способи вираження [13;14]. Дж. Сміт і І. Карлсон, розглядаючи креативність з психоаналітичної точки зору, визначають її як здатність приймати матеріал з підсвідомості у свідомість [15].

Оскільки людина є носієм творчості, а креативність становить її невід’ємний атрибут, то креативність можна визначити як здатність людини до конструктивного, нестандартного мислення й поведінки, до усвідомлення й розвитку свого досвіду, здатність людини відчувати проблему, визначати її, а також шукати шляхи її вирішення.

Е. Фром визначав креативність як здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, як спрямованість на відкриття нового і здатність глибоко усвідомлювати свій досвід [21]. При цьому він звертає увагу на характеристики і процеси, що активізують творчу продуктивність, а не результат.

Н. Роджерс розуміє креативність як здатність суб’єкта виявляти нові рішення проблем, залучення в життя нового для людини, вважаючи, що креативність є сила, яка сприяє позитивній самооцінці і забезпечує саморух індивіда у його розвитку [17, с. 165].

Е. Торренс розглядає креативність як здатність до творчості, незвичайних і несподіваних рішень, нових ідей, подолання усталених стереотипів, знаходження рішення в нестандартних ситуаціях [19]. У своїх дослідженнях Торренс довів, що рівень креативності корелює з досягненнями в організаторській діяльності (менеджмент), а також у навчальній і професійній діяльності. Високих успіхів у професійній і управлінській діяльності дома-

гаються лише ті, у кого високий рівень інтелекту доповнюється і високими показниками за креативністю. Особистості з нормальним і високим коефіцієнтом інтелекту, але які не володіють високим рівнем креативності, рідко досягають значних успіхів навіть при повному володінні управлінськими і професійними технологіями. Обов'язковою ознакою творчої обдарованості є рівень інтелекту не нижче верхньої границі середньої норми, тому що саме цей рівень забезпечує основу для творчої продуктивності.

Дослідження американських вчених Е. Торренса та Л. Холла показали, що особливостями креативності особистості виступають: здатність “робити чудо”, дії, що виходять за рамки традиційних, але згідно з законами природи; високий ступінь емпатії; виключність діяльності; здібність вирішувати конфлікти, особливо тоді, коли вони не мають логічного вирішення; вміння фантазувати та мати інтуїцію [6].

Більшість вітчизняних дослідників під креативним потенціалом має на увазі творчу обдарованість, готовність до творчої діяльності [11; 8; 9; 14].

Д.Б.Богоявленської, Е. де Боно, О.М.Матюшкіна, В.О.Молляко, В.Д.Шадрікова та ін. [1; 2; 8; 9] визначили загальну структуру творчого потенціалу, яку характеризують такі складові: 1) задатки, нахили, що виявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, наданні переваг чомусь перед чимось іншим, загальною динамічністю психічних процесів; 2) інтереси, їх спрямованість, частота й систематичність проявів, домінування пізнавальних інтересів; 3) допитливість, потяг до створення нового, нахили до пошуку й розв'язання проблем; 4) швидкість у засвоєнні нової інформації, створення асоціативних масивів; 5) нахили до постійних порівнянь, співставлень, вироблення еталонів для наступних порівнянь, відбору; 6) прояви загального інтелекту – “схоплюваність” розуміння, швидкість оцінювань та вибору шляхів розв'язку, адекватність дій; 7) емоційна забарвленість окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, надання переваг; 8) наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працелюбність, систематичність в роботі, сміливе прийняття рішень; 9) творча спрямованість на пошуки аналогій, комбінування, реконструювання, нахили до зміни варіантів, економність у рішеннях, використанні часу, засобів та ін.; 10) інтуїтивізм – здатність до прояву неусвідомлюваних швидких (часом – миттєвих) оцінок, прогнозів, рішень; 11) порівняно швидке й якісне оволодіння вміннями, навичками, прийомами, технікою праці, майстерністю виконання відповідних дій; 12) здатності до

вироблення власних стратегій та тактик при розв'язанні різних проблем, завдань, пошуках виходу із складних, нестандартних, екстремальних ситуацій [3; 8; 9].

Креативність – це швидкість, гнучкість, точність, оригінальність мислення, багата уява, почуття гумору, схильність до високих естетичних цінностей, ступінь деталізації образу проблеми. Суттєвою умовою актуалізації цієї здібності є самовладання та впевненість у собі. Значна частина виявлень креативності належить до особливостей мислення.

Дж. Гілфорд вважав, що для творчості необхідна інтеграція конвергентного (логічного, послідовного, лінійного) та дивергентного (цілісного, інтуїтивного, релятивного) мислення. Результатом цієї інтеграції є такі особливості мислення: вільність, швидкість як здатність генерувати максимальну кількість ідей; гнучкість як здатність до народження широкого розмаїття ідей; оригінальність як здатність генерувати нестандартні ідеї; точність як здатність надавати завершений вигляд продуктам мислення [4; 25]. Також Д Гілфорд виділяє такі шість параметрів креативності:

- 1) здатність до виявлення і постановки проблеми;
- 2) здатність до генерування великої кількості ідей;
- 3) гнучкість – здатність продукувати різноманітні ідеї;
- 4) оригінальність – здатність відповідати на подразники нестандартно;
- 5) здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі;
- 6) здатність вирішувати проблеми, тобто здібність до аналізу і синтезу [4].

Стосовно етапів та стадій творчого процесу, то вони розглядалися різними дослідниками по-різному. На думку більшості вчених творчий процес включає усвідомлювані та неусвідомлювані етапи. Причому творчий процес починається у свідомій сфері, продовжується в його несвідомих структурах і знов потрапляє в зону свідомості. Так, Г. Гемгольц стверджував, що після тривалого періоду його роботи над певною проблемою і після періоду перерви в рішенні завдання, творче відкриття “приходило несподівано, без зусиль, як натхнення” [18].

Творчий процес, як зазначав Г. Воллес, проходить чотири стадії:

- стадію підготовки, на якій здійснюється свідоме дослідження проблеми;
- стадію інкубації (визрівання), де настає перерва у свідомій роботі над проблемою і використовується енергія підсвідомого;

- стадію натхнення (осяяння), на якій після періоду інкубації зовсім несподівано виникає рішення;
- стадію перевірки істинності рішення [18].

На думку Г. Кнеллера, існує ще п'ята стадія, яка передує стадії підготовки, де вперше виникає ще сира, але все ж таки оригінальна ідея [26]. Цю стадію він визначив як "Перший інсайт".

С. Болес, ввівши поняття "Точка креативної фрустрації", зазначає, що саме в цей момент індивід приймає свідоме рішення, яке безпосередньо здійснює вплив на кінцевий результат [23].

Як стверджує Д. Сапп, на етапі підготовки формується мотивація, прихильність первісної ідеї, і від ступеня цієї прихильності залежить характер реакцій, що виникають у точці креативної фрустрації [27]. На його думку, цей момент є найбільш важливим, оскільки саме тут відбувається вибір, що впливає на результат справи: чи буде вирішена проблема і чи буде результат дійсно творчим. Також він відзначає, що перший інсайт – це швидше точка, момент, ніж стадія. Вона займає значно менше часу порівняно зі стадіями підготовки і перевірки.

Я.А. Пономарьов вважає, що творчий акт може мати зовнішній і внутрішній план дій, він розвивається по етапах від одного етапу до іншого [13; 14]. А ці етапи, у свою чергу стають структурними рівнями його організації. Також він стверджує, що центральна ланка психологічного механізму творчої діяльності включає роботу таких фаз: логічний аналіз проблеми, що завершується крахом логічних програм; інтуїтивне рішення; вербалізація інтуїтивного рішення; формалізація нового знання. На його думку, творчий продукт передбачає включення інтуїції і не може бути отриманий на основі логічного висновку.

С.І. Макшанова і Н.Ю. Хрящева виділяють такі етапи креативного процесу:

- етап підготовки, який характеризується свідомим зусиллям щодо пошуку виходу з проблемної ситуації, де суб'єкт логічно опрацьовує, аналізує завдання, проблему як в цілому, так і окремі її елементи, збирає додаткову інформацію;
- етап фрустрації, який настає в той момент, коли, проаналізувавши всю інформацію та перевібивши варіанти рішення, що виникли, індивід все-таки не знаходить відповідь;
- етап інкубації, який починається в той момент, коли індивід припиняє свідому роботу над проблемою, що пов'язано з логічними операціями лівої півкулі, і проблема "передається" в праву півкулю;

- етап інсайту – це короткочасний, але дуже чіткий етап креативного процесу, момент надходження в сферу свідомості вирішення проблеми, який характеризується бурхливими позитивними емоціями, навіть ейфорією;
- етап розробки, в ході якого відбувається перевірка істинності отриманого рішення логічними засобами. Цей етап може бути представлений двома підетапами: а) перевірки істинності інсайту; б) здійснення [15].

Креативних людей характеризують такі особистісні риси: 1) незалежність – особистісні стандарти важливіше стандартів групи, некомформність оцінок і суджень; 2) відкритість розуму – готовність повірити своїм і чужим фантазіям, сприйнятливість до нового і незвичайного; 3) висока толерантність до невизначених і нерозв'язних ситуацій, конструктивна активність у цих ситуаціях; 4) розвинуте естетичне відчуття, прагнення до краси [12].

Більшість дослідників відзначають, що креативна особистість володіє високою емоційною збудливістю. Існує пряма залежність між емоційним напруженням з супутніми фізіологічними зрушеннями і рівнем креативного процесу [7]. Дослідники вважають, що на креативність сприятливо діють такі фактори, як радість, пристрасність, прилив стенічних емоцій, прагнення до домінування, ризику, тяжіння до незалежності, порушення порядку, зняття почуття страху, фрустрації [5]. На думку багатьох дослідників, без емоційної активності власне креативності не спостерігається.

Необхідно відзначити, що в умовах розвитку освіти в нашій країні особливого значення набувають питання практичного використання сучасних форм управління закладами освіти. Сучасному ефективному керівнику закладу освіти у своїй повсякденній діяльності необхідно спиратися на свої сильні, найбільш розвинуті якості, необхідно використовувати креативний (творчий) стиль управління колективом. Креативний стиль управління можна визначити як застосування різноманітних стилів залежно від управлінської ситуації, що виникає, від цілей, умов та засобів її вирішення. Сучасний керівник закладу освіти повинен мати розвинуте уявлення, оригінальні судження, ідеї, які притаманні високорозвиненому інтуїтивному мисленню. Такого керівника закладу освіти можна назвати творчою особистістю. Спроможність керівника закладу освіти до генерування нових ідей можна віднести до важливих ознак його творчої особистості.

На жаль, слід підкреслити, що у закладах освіти недостатньо приділяють уваги розвитку інтуїції, творчим здібностям. Керівники

закладів освіти більшою мірою звертають увагу на логічні методи вирішення завдань, у тому числі і творчих управлінських завдань. Поряд з логічними методами вирішення задач керівники закладів освіти повинні використовувати евристичні методи. Дослідники відзначають евристичні методи вирішення управлінських завдань як систему принципів та правил, які задають найбільш вірогідні стратегії і тактики діяльності керівника закладу освіти. Вони повинні стимулювати його інтуїтивне мислення в процесі рішення, генерування нових ідей, і на цій основі сутнісно підвищувати ефективність рішення деяких управлінських завдань [10].

З метою успішного розвитку креативності сучасного керівника закладу освіти на різних етапах професійної підготовки необхідно регулярно застосовувати методи розвитку креативності – синектику, мозковий штурм, рішення творчих завдань, **алгоритм розробки інноваційних рішень, метод навчання дією** та ін.

Порівняльний аналіз і вибір форм розвитку креативності сучасного керівника закладу освіти доцільно здійснювати на основі низки критеріїв:

- відповідність базовим принципам розвитку креативності – принципам активності, мотивації, самостійної роботи, рефлексії, сприятливого середовища, а також принципам розвитку кожного особистісного фактора креативності, залученості керівника закладу освіти в процес розвитку двостороннього розвитку креативності, конкуренції між учасниками процесу розвитку креативності;
- можливість застосування основних методів розвитку креативності в рамках форм навчання, що використовуються;
- спрямованість форм навчання на нейтралізацію бар'єрів, що перешкоджають креативному мисленню особистості;
- врахування особливостей професійної діяльності керівників закладів освіти [24].

Трансформація управління закладом освіти повинна бути спрямована, у першу чергу, на реалізацію політики мотивації, що націлена на розширення співробітництва педагогічних працівників з адміністрацією для досягнення загальних цілей. Це спонукає педагогічних працівників до розвитку своїх здібностей, до інтенсивної, продуктивної і творчої праці. Повинні бути знайдені і впроваджені могутні стимули, що спонукають педагогів шукати нове, експериментувати, прагнути до самостійної творчості [22].

Креативність керівника закладу освіти закладена в психологічному потенціалі його особистості, установці на пошук проблемних ситуацій у системі управління й на самостійність у

вирішенні завдань, що не виключає колегіальності. Його творчі здатності виражаються в ініціативності, альтернативному (різноманітному) мисленні, умінні вирішувати нові проблеми і критично ставитися до справи, схильності до вдосконалення й рішення завдань нетрадиційними методами, умінні психологічно перебудовуватися при зміні умов і виникненні нових завдань, умінні діяти всупереч “тиску” колективу, але в руслі його інтересів, здатності сприймати критичні зауваження як показник нових ідей і підходів, відкритості до всього нового й умінні ризикувати [22].

Висновки. Отже, виникає необхідність у розробці моделі поетапного розвитку креативності керівників закладів освіти у процесі професійної підготовки, яка дозволила б систематизувати і оптимізувати дії з розвитку їх креативності на різних етапах професійної підготовки. Модель поетапного розвитку креативності керівників закладів освіти повинна враховувати основні підходи до розвитку креативності, фактори і особливості розвитку креативності на різних етапах професійної підготовки. На наш погляд, вона повинна включати в себе такі елементи: основні цінності; місію; загальну стратегічну установку; стратегії управління закладом освіти; стратегію розвитку людських ресурсів; методи управління педагогічним колективом; основні принципи управління; структуру управління; стиль керівництва; мотивацію і стимулювання праці педагогічних працівників; підбір персоналу; оцінку та атестацію педагогічних працівників; організаційну культуру та соціокультурні умови праці.

Список використаних джерел

1. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д.Б. Богоявленская – Р.-на-Дону: Феникс, 1993. – 232 с.
2. Боно Э. Серьезное творческое мышление / Э. Боно – Мн.: Поппури, 2005. – 416 с.
3. Воронюк І.В. Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів: автореф. дисс... канд. психол. наук: 19.00.07 / І.В. Воронюк; НПУ ім. М.П.Драгоманова – К., 2003. – 22 с.
4. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж Гилфорд // Психология мышления. – М.: Прогресс, 1965. – С.433-456.
5. Ермолаева-Томина Л.Б. Проблемы развития творческих способностей детей / Л.Б.Ермолаева-Томина // Вопросы психологии. – 1975. – № 5. – С. 166-175.

6. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике / М.В. Кларин. – Рига: НПЦ “Эксперимент”, 1995. – С.115-128.
7. Козленко В.Н. Психологические особенности креативности в старшем школьном возрасте и ее влияние на статус старшеклассника в учебной группе: автореф. дис. ... канд. психол. наук. 19.00.07 / В.Н. Козленко; МГПИ – М., 1983. – 24 с.
8. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості / В.О. Моляко // Обдарована дитина. – 2004. – № 6. – С. 2-9.
9. Моляко В.О. Творчий потенціал особистості / В.О. Моляко // Науковий часопис НПУ ім.М.П.Драгоманова. Сер.№ 12. Психологічні науки: [зб.наук.праць]. – К.: НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2007. – Вип.17. – С.16-22.
10. Морозов А.В. Управленческая психология / А.В. Морозов. – М.: Академический Проект, 2003. – 288 с.
11. Оганянц Б.Г. Творчество и обучение / Б.Г. Оганянц, С.Д. Константинов. – М.: Моск. обл. пед. ин-т, 1993. – С. 151-164.
12. Олах А. Творческие потенциалы и личностные перемены / А. Олах // Общественные науки за рубежом. – 1968. – № 4. – С. 69-73.
13. Пономарев Я.А. Психология творения: [избранные психологические труды] / Я.А. Пономарев – М. Воронеж: МОДЭК, 1999. – 480 с.
14. Пономарев Я.А. Психология творчества / Я.А. Пономарев. – М.: Наука, 1996. – 303 с.
15. Психогимнастика в тренинге / [под ред. Н.Ю. Хрящевой]. – СПб.: Ювента; Ин-т тренинга, 1999. – 256 с.
16. Психология: Словарь-справочник / Сост. М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Мн.: Хэлтон, 1998. – 399 с.
17. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Н. Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – №1. – С.164-168.
18. Роменець В.А. Психологія творчості: [навчальний посібник] / В.А. Роменець. – К. Либідь, 2001. – 288 с.
19. Уитмер Дж. Коучинг – новый стиль менеджмента в управлении персоналом: [учеб. пос.] / Дж/Уитмер. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 218 с.
20. Фадеев В. І. Психологічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку креативності молодших школярів: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / В.І. Фадеев; Прикарпат. нац. ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2006. – 16 с.
21. Фромм Э. Личность в современной культуре / Э. Фромм // Психология личности. – Самара: БАХРАХ, 1999. – Т.2. – С.233-247.

22. Харцій О.М. Розвиток креативного потенціалу у майбутніх менеджерів організації: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / О.М. Харцій; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. , 2008. – 19 с.
23. Boles S. A model of routine and creative problem solving / S. Boles // *Journal of Creative Behavior*. – 1990 – № 24 (3).
24. *Encyclopedia of creativity* / M.A. Runco, S.R. Pritzker. – San Diego: Academic Press, 1999. P. 165-174, 637-638.
25. Guilford J.P. Creativity / J.P. Guilford // *American Psychologist*. – 1950. – V. 5. – P.444-454
26. Kneller G.F. The art of science and creativity / G.F. Kneller – NY: Holt, Rinehart and Winston Inc., 1965. – P.13-24.
27. Sapp D. David. The point of creative frustration and creative process a new look at old model. / D. Sapp // *Journal of Creative Behavior*. – 1992, – № 26 (1) – P. 21-28.

The article analyses the diverse approaches of scientists concerning the definition of the concept of “creativity”, components, basic parameters of creative potential of the phases and stages of the creative process. Considered personal features that characterize the creative potential. Noted that the modern effective the manager of the institution of education in their everyday activities should build on its strengths, the most developed of quality, it is necessary to use the creative style of management team. The necessity to use at different stages of professional training of a modern manager of the educational institutions of the main methods of development of creativity: synectic, brainstorming, creative problem solving, algorithm development innovative solutions, a method of action learning, etc.

Key words: creativity, creative potential, the structure of the creative potential, the stages of the creative process, the personality of the manager of an institution of education, personal traits of the creative managers, methods of development of creativity.

Отримано: 5.12.2011 р.